

QISHLOQ XO'JALIGI KORXONALARIDA INVENTARIZATSIYA O'TKAZISHNING NAZARIY ASOSLARI

Ruziyeva Dilafruz Faxridinovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0009-0008-8323-6188

dlafruzfaxridinovna87@umail.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada qishloq xo'jaligi korxonalarida inventarizatsiya o'tkazishning mazmuni va ahamiyati ko'rib chiqilgan. Shuningdek, inventarizatsiyaning asosiy bosqichlari, usullari va qoidalari tadqiq qilinib, taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: qishloq xo'jaligi, inventarizatsiya, mol-mulk hisobi, moliyaviy nazorat, moliyaviy hisobot, inventarizatsiya usullari, resurslar, aktivlar va majburiyatlar.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНВЕНТАРИЗАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Рузиева Дилафруз Фахридиновна

Ташкентский государственный

экономический университет

Аннотация. В данной статье рассматривается содержание и значение проведения инвентаризации в сельскохозяйственных предприятиях. Также были исследованы основные этапы, методы и правила проведения инвентаризации, разработаны предложения и рекомендации.

Ключевые слова: сельское хозяйство, инвентаризация, учет имущества, финансовый контроль, финансовая отчетность, методы инвентаризации, ресурсы, активы и пассивы.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE INVENTORY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Ruzieva Dilafruz Fahridinovna

Tashkent State University of Economics

Abstract. This article discusses the content and importance of inventory in agricultural enterprises. The main stages, methods and rules for conducting inventory were also studied, proposals and recommendations were developed.

Keywords: agriculture, inventory, property accounting, financial control, financial reporting, inventory methods, resources, assets and liabilities.

Kirish.

Qishloq xo'jaligi korxonalarida o'ziga xos jihatlari va faoliyatining mavsumiyliги tufayli boshqaruv jarayonlarida aniq va ishonchli ma'lumotlarga ehtiyoj sezadi. Mol-mulk, aktivlar va majburiyatlarning to'g'ri hisob-kitobi korxonalar uchun moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi. Shu ma'noda inventarizatsiya jarayoni qishloq xo'jaligi korxonalarida alohida o'ringa ega bo'lib, resurslarning real holatini aniqlash va hisobotning to'g'ri tuzilishiga yordam beradi. Ushbu maqolada qishloq xo'jaligi korxonalarida inventarizatsiya o'tkazishning mazmuni, uning ahamiyati va samaradorlikni oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Inventarizatsiya bu korxonadagi barcha moddiy va nomoddiy aktivlarning, pul mablag'larining, qarz majburiyatlarining hamda boshqa mulk shakllarining real holatini aniqlash jarayonidir. U tashkilotning moliyaviy hisobotlarida aks etgan ko'rsatkichlarni amaldagi holat bilan solishtirish va aniqlik kiritish maqsadida amalga oshiriladi. Inventarizatsiyaning asosiy vazifasi – korxonada balansida mavjud bo'lgan barcha mulklar va majburiyatlar bo'yicha real, haqqoniy va to'liq ma'lumotlarni ta'minlashdir. Shuningdek, inventarizatsiya natijasida mablag'lar, resurslar va mol-mulklarning samarasiz foydalanilishi, yo'qotilishi yoki ortiqcha bo'lishi kabi holatlar aniqlanadi. Bu jarayon orqali korxonadagi moliyaviy holatning barqarorligi, resurslardan samarali foydalanish va mablag'larning maqsadga muvofiqligini nazorat qilish mumkin.

Adabiyotlar sharhi.

Korxonalar va tashkilotlar, xususan qishloq xo'jaligi korxonalarida inventarizatsiyani tashkil qilish O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining 2024 yil 12 avgustdagi "O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining milliy standarti (19-BHMS, 2024) "Inventarizatsiyani tashkil etish va o'tkazish"ni tasdiqlash haqida"gi buyrug'i bilan tasdiqlangan 19-sonli BHMS ga asosan amalga oshiriladi. Mazkur standartga ko'ra, mol-mulkning haqiqatda mavjudligini aniqlash; haqiqatda mavjud mol-mulkni buxgalteriya hisobi ma'lumotlari bilan solishtirish; majburiyatlar buxgalteriya hisobida to'g'ri aks ettirilganligini tekshirish inventarizatsiya o'tkazishning asosiy maqsadi hisoblanadi (19-BHMS, 2024).

Qishloq xo'jaligi korxonalarida inventarizatsiya o'tkazish masalalari bir qator olimlar va mutaxassislar tomonidan atroflicha o'rganilgan. Xususan, tadqiqotchi U. Eshmurodov agroklastarlarda buxgalteriya hisobini tashkil qilish, jumladan inventarizatsiyani samarali yo'lga qo'yish usullari borasida to'xtalar ekan, "inventarizatsiyaning to'g'ri va maqsadli amalga oshirilishi korxonalarda turli xil nobudgarchilik va talon-tarojlarning oldini olishga xizmat qiladi", deb ta'kidlaydi (Eshmurodov, 2023).

Mahalliy tadqiqotchilardan Eraliyev o'z izlanishlarida chorvachilik korxonalarida buxgalteriya hisobi va auditini takomillashtirish borasida to'xtalib o'tgan holda, chorvachilik korxonalarida faoliyatining samaradorligi inventarizatsiyaga ko'p jihatdan bog'liq ekanligini ta'kidlaydi (Eraliyev, 2022).

Tadqiqotchi Rahmonovning fikricha qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi boshqa ishlab chiqarishlardan o'zining mavsumiylik tabiati, ishlab chiqarishning er bilan bevosita bog'liqligi kabi jihatlardan ajralib turadi, bu o'z navbatida qishloq xo'jaligi korxonalarida inventarizatsiya o'tkazishni bir muncha murakkablashtiradi (Rahmonov, 2010)

Toshkent davlat agrar universiteti dotsenti Menglikulov chorvachilik korxonalarida o'stirishdagi va boquvdagi chorva mollari auditi va inventarizatsiyasini tashkil qilish haqida so'z yuritarkan, o'stirishdagi hayvonlarni inventarizatsiyadan o'tkazish uslubiyotini taklif qiladi (Menglikulov, 2018)

Qishloq xo'jaligi korxonalarida buxgalteriya hisobini yuritish, inventarizatsiyani tashkil qilish masalalari Urazov, Vaxidovlar tomonidan ham atroflicha o'rganilgan (Urazov, Vaxidov, 2011)

Tadqiqot metodologiyasi.

Qishloq xo'jaligi korxonalarida inventarizatsiyani tashkil qilish masalalariga bag'ishlangan mazkur maqolani tayyorlashda ilmiy bilishning induksiya va deduksiya, analiz va sintez, guruhlash, o'zaro qiyoslash, xulosalash kabi usullaridan keng foydalanilgan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Inventarlashning asosiy maqsadlari mol-mulkning haqiqatda mavjudligini aniqlash, haqiqatda but mol-mulkni buxgalteriya hisobi ma'lumotlari bilan qiyoslash, majburiyatlar hisobda to'g'ri aks ettirilganligini tekshirishdir.

Joylashgan yeri va barcha turdagi moliyaviy majburiyatlaridan qat'iy nazar, xo'jalik yurituvchi subyektning barcha mol-mulki inventarlanishi kerak.

Bundan tashqari, ishlab chiqarish zaxiralari va xo'jalik yurituvchi subyektga qarashli bo'lmagan, lekin buxgalteriya hisobida qayd etilgan (mas'uliyatli saqlanishda bo'lgan, ijaraga olingan, qayta ishlash uchun olingan) boshqa turdagi mol-mulklar, shuningdek, biror-bir sababga ko'ra hisobga olinmagan mol-mulk inventarlanishi kerak.

Mol-mulkni inventarlash uning joylashgan yeri va moddiy javobgar shaxs bo'yicha o'tkaziladi.

Tovar-moddiy zaxiralarning haqiqatda mavjudligini aniqlash, ularning sotish sof qiymatini tasdiqlash va ularning but saqlanishini nazorat qilish maqsadida korxonalar tomonidan vaqti-vaqti bilan, lekin yilda kamida bir marotaba tovar-moddiy zaxiralarni inventarlash o'tkaziladi.

Tovar-moddiy zaxiralarni inventarlash O'zR 19-son BHMS "Inventarlashni tashkil etish va o'tkazish" bilan belgilangan tartibda o'tkaziladi.

Inventarlash chog'ida aniqlangan ortiqcha tovar-moddiy zaxiralarning qiymatini kirim qilish boshqa operatsion daromadlar sifatida aks ettiriladi. Kamomadi inventarlash vaqtida aniqlangan yetishmaydigan tovar-moddiy zaxiralarning balans qiymati aybdor shaxslar aniqlanishiga qadar kamomadlar va qiymatliklarning buzilishidan yo'qotishlarni hisobga olish hisobvarag'ida aks ettiriladi.

Inventarlash natijasida aniqlangan tovar-moddiy zaxiralar kamomadi summasi qonun hujjatlarida belgilangan hollarda tabiiy yo'qolish me'yorlari chegarasida, shuningdek kamomadning aniq aybdorlari aniqlanmagan yoki moddiy javobgar shaxslardan undirish imkoniyati bo'lmagan hollarda, uni moliya-xo'jalik faoliyati natijalariga hisobdan chiqarish to'g'risidagi qaror qabul qilingan hisobot davridagi moliya-xo'jalik faoliyati natijalariga kiritiladi.

Aniq aybdor shaxslar aniqlangan holda inventarlash natijasida aniqlangan tovar-moddiy zaxiralar kamomadi summasi moddiy javobgar shaxs yoki aybdordan undiriladi.

TMZ quyidagi hollarda inventarlashdan o'tkazilishi shart:

- yillik moliyaviy hisobotni tuzish oldidan, inventarlash hisobot yilining 1 oktyabridan kechiktirmay o'tkaziladigan mol-mulkdan tashqari.

Ayrim joylar va mavsumiy tusda ishlaydigan korxonalarda ishlab chiqarish zaxiralari ular eng kam miqdorda qolganda quyidagi hollarda inventarlanadi:

- asosiy vositalar va tovar-moddiy boyliklar qayta baholanganda;

- moddiy javobgar shaxslar almashganda (ishlarni qabul qilish – topshirish kunida);

- o'g'irlik yoki suiiste'mol, shuningdek, boyliklarni ishdan chiqarish faktlari aniqlanganda;

- tabiiy ofatlar, yong'inlar, falokatlar yoki g'ayritabiiy sharoitlar yuzaga keltirgan boshqa favqulodda vaziyatlar yuz berganda;

- xo'jalik yurituvchi subyekt tugatilganda (qayta tashkil etilganda) tugatish (ajratish) balansini tuzish oldidan va qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa hollarda.

Umumiy (jamoaviy) moddiy javobgarlik sharoitida inventarlash jamoa rahbari o'zgarganda, jamoadan uning ellik foizdan ortiq a'zolari chiqib ketganda, shuningdek jamoaning bitta yoki bir nechta a'zosi talabi bilan o'tkaziladi.

Inventarlashni o'tkazish uchun xo'jalik yurituvchi subyektlar tarkibida:

- xo'jalik yurituvchi subyekt rahbari yoki uning o'rinbosari (komissiya raisi);
- bosh hisobchi;

- boshqa mutaxassislar (muhandislar, iqtisodchilar, texniklar va hokazolar) bo'lgan doimiy ishlaydigan inventarlash komissiyalari tuziladi.

Inventarlash komissiyasi tarkibiga xo'jalik yurituvchi subyektning ichki audit vakillari kiritilishi mumkin.

Ishlar hajmi katta bo'lganda mol-mulk va moliyaviy majburiyatlarni inventarlashni bir vaqtda o'tkazish uchun tarkibida:

- inventarlashni tayinlagan xo'jalik yurituvchi subyekt rahbarining vakili (komissiya raisi);

- mutaxassislar: tovarshunos, muhandis, texnolog, mexanik, ish yurituvchi, iqtisodchi, buxgalteriya xodimi va boshqalar bo'lgan ishchi inventarlash komissiyalari tuziladi.

Komissiya tarkibiga inventarlanayotgan boyliklar, narxlar va birlamchi hisobni yaxshi biladigan tajribali xodimlar kiritilishi kerak.

Birgina moddiy javobgar shaxslarda xuddi shu xodimni ketma-ket ikki marta ishchi inventarlash komissiyasining raisi qilib tayinlash ta'qiqlanadi.

Doimiy ishlaydigan va ishchi inventarlash komissiyalarining shaxsiy tarkibini buyruq, qaror, farmoyish asosida xo'jalik yurituvchi subyekt rahbari tasdiqlaydi.

Inventarlashni o'tkazish chog'ida komissiyaning aqalli bitta a'zosi yo'q bo'lsa, bu hol inventarlash natijalarini haqiqiy emas deb topish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Doimiy ishlaydigan inventarlash komissiyalari:

- boyliklar saqlanishini ta'minlashga doir profilaktika ishlarini o'tkazadi, zarurat bo'lganda o'z majlislarida boyliklarning saqlanishi masalalari bo'yicha tsex, bo'lim, shu balar rahbarlarining axborotini tinglaydi;

- inventarlash o'tkazilishini tashkil etadi va ishchi inventarlash komissiyalari a'zolariga yo'l-yo'riq beradi;

- inventarlash to'g'ri o'tkazilganini nazorat tariqasida tekshiruvlarni amalga oshiradi, shuningdek, inventarlashlar orasidagi davrda saqlash va qayta ishlash joylarida tovar-moddiy boyliklarni tanlab inventarlashdan o'tkazadi;

- inventarlash natijalari to'g'ri chiqarilganini, bazalar, omborlar, omborxonalar, tsexlar, qurilish uchastkalari va boshqa saqlash joylarida boyliklarni qayta navlarga ajratish bo'yicha takliflar asosli ekanligini tekshiradi;

- zarur hollarda (inventarlashni o'tkazish qoidalari jiddiy buzilganligi aniqlangan va boshqa hollarda) xo'jalik yurituvchi subyekt rahbarining topshirig'iga binoan takroriy yalpi inventarlashlarni o'tkazadi;

- boyliklar kamomadi yoki ularni shikastlashga, shuningdek, boshqa buzilishlarga yo'l qo'ygan shaxslardan olingan tushuntirishlarni ko'rib chiqadi va aniqlangan kamomadlar hamda boyliklarni shikastlashdan ko'rilgan talafotlarni bir izga solish tartibi to'g'risida taklif beradilar.

Ishchi inventarlash komissiyalari:

- saqlash va ishlab chiqarish joylarida boyliklar va pul mablag'larini inventarlashni amalga oshiradi;

- xo'jalik yurituvchi subyekt buxgalteriyasi bilan birgalikda inventarlash natijalarini aniqlashda ishtirok etadi va kamomadlar hamda qayta navlarga ajratish chog'idagi ortiqcha chiqishlarni hisobga olish hamda tabiiy yo'qolish me'yorlari doirasida kamomadlarni hisobdan o'chirish bo'yicha takliflar ishlab chiqadi;

- tovar-moddiy boyliklarni qabul qilish, saqlash va berishni tartibga solish, hisobga olishni yaxshilash va ular saqlanishini nazorat qilishni tartibga solish masalalari, shuningdek, me'yordan ortiqcha va ishlatilmaydigan moddiy boyliklarni sotish bo'yicha takliflar kiritadi;

- quyidagi hollarda:

a) xo'jalik yurituvchi subyekt rahbarining buyrug'iga muvofiq inventarlashni o'z vaqtida o'tkazish va uni o'tkazish tartibiga rioya qilish uchun;

b) hisob-kitoblarda tekshirilayotgan asosiy vositalar, tovar-moddiy boyliklar, pul mablag'lari va vositalarning haqiqatdagi qoldiqlari to'g'risidagi ma'lumotlar ro'yxatga to'liq va aniq qayd etilishi uchun;

c) tovar-moddiy boyliklarning ular narxi belgilanadigan farqlovchi belgilari (turi, navi, rusumi, hajmi, preyskurant bo'yicha tartib raqami, artikuli va h.k.) ro'yxatda to'g'ri ko'rsatilishi uchun;

d) belgilangan tartibga muvofiq inventarlash materiallari to'g'ri va o'z vaqtida rasmiylashtirilishi uchun javob beradi.

Inventarlash komissiyalari a'zolari tovarlar, materiallar va boshqa boyliklar kamomadi va ishlatib yuborgani yoki ortiqcha chiqqanini yashirish maqsadida ro'yxatga boyliklarning haqiqatdagi qoldiqlari to'g'risida ataylab noto'g'ri ma'lumotlarni kiritganlik uchun belgilangan tartibga muvofiq javobgarlikka tortiladilar. Mol-mulkning haqiqatdagi mavjudligini tekshirishni boshlashdan oldin inventarlash komissiyasi inventarlash paytidagi eng so'nggi kirim-chiqim hujjatlarini yoki moddiy vositalar va pul mablag'lari harakati to'g'risidagi hisobotlarni olishi kerak.

Inventarlash komissiyasining raisi hisobotlarga ilova qilingan barcha kirim-chiqim hujjatlariga "inventarlashgacha ...da (sana)" deb ko'rsatgan holda viza qo'yadi, bu esa buxgalteriyaga hisob ma'lumotlari bo'yicha inventarlashni boshlash paytida mol-mulk qoldiqlarini aniqlash uchun asos bo'lib xizmat qilishi kerak.

Moddiy javobgar shaxslar inventarlash boshlanishiga qadar mol-mulkka doir barcha kirim-chiqim hujjatlari buxgalteriya yoki komissiyaga topshirilgani va ular javobgarligiga kelib tushgan barcha boyliklar kirim qilingani, chiqib ketganlari esa chiqimga hisobdan o'chirilgani to'g'risida tilxat beradilar. Mol-mulkni sotib olishga hisobot beriladigan summalari yoki uni olish uchun ishonchnomalari bo'lgan shaxslar ham shunday tilxat beradilar.

Inventarlashni o'tkazish oldidan ishchi inventarlash komissiyalari a'zolariga buyruq, komissiya raislariga esa plombir topshiriladi (inventarlash komissiyasi ishlaydigan butun ish vaqtida plombir komissiya raisida saqlanadi). Buyruqda inventarlashni o'tkazishga doir ishni boshlash va tugatish muddatlari belgilanadi.

Agar mol-mulkni inventarlash bir necha kun mobaynida o'tkazilsa, moddiy boyliklar saqlanayotgan xona inventarlash komissiyasi ketayotganida muhrlanishi kerak. Inventarlash komissiyalari ishida tanaffus bo'lganda (tushlik vaqti, tunda, boshqa sabablarga ko'ra) ro'yxatlar inventarlash o'tkazilayotgan yopiq xonadagi yashikda (javon, seyfda) saqlanishi shart.

Buyruqlarni buxgalteriya inventarlashni o'tkazish to'g'risidagi buyruqlar bajarilishini nazorat qilish daftarida ro'yxatga oladi (19-son BHMS 2-ilova).

Tovar-moddiy boyliklarning haqiqatda mavjudligini tekshirishga kirishishdan oldin ishchi inventarlash komissiyasi:

- yordamchi binolar, yerto'lalar va boyliklar saqlanadigan, alohida kirish-chiqish eshiklari bo'lgan boshqa joylarni plombalashi;

- og'irlikni o'lchaydigan barcha asboblarni sozlanganini tekshirishi va ularni tamg'alashning belgilangan muddatlariga rioya qilishi shart.

To'satdan o'tkaziladigan inventarlashlarda barcha tovar-moddiy boyliklar inventarlash komissiyasi hozirligida, qolgan hollarda esa - oldindan tayyorlab qo'yiladi. Boyliklar guruhlarga bo'linishi, navlarga ajratilishi va ular miqdorini sanash uchun qulay bo'lgan ma'lum tartibda nomlari, navlari, hajmlari bo'yicha joylashtirilishi kerak.

TMQlarni inventarlash ularning har bir joylashgan yeri va ana shu boyliklarni saqlayotgan javobgar shaxs bo'yicha o'tkaziladi.

Haqiqatdagi qoldiqlarni tekshirish moddiy javobgar shaxslarning (kassirlar, xo'jalik, savdo korxonasi, omborxonasi, tayyorlov punkti va hokazolar mudirlari) albatta ishtirok etishi

bilan amalga oshiriladi.

Inventarlash paytida boyliklarning mavjudligi albatta sanash, tarozida tortish, o'lchash yo'li bilan aniqlanadi.

Mol yetkazib beruvchining ochilmagan o'ramida saqlanayotgan materiallar va tovarlar bo'yicha ushbu boyliklar miqdori istisno tariqasida hujjatlar asosida, ushbu boyliklar bir qismini albatta naturada (tanlab olib) tekshirish bilan aniqlanishi mumkin. Qoplanmagan mahsulot og'irligi (yoki hajmi)ni o'lchash va texnik hisob-kitoblar asosida aniqlashga yo'l qo'yiladi; o'lchash dalolatnomalari va hisob-kitoblar ro'yxatga ilova qilinadi. Tarozida tortiladigan ko'p miqdordagi tovarlar inventarlanganda tarozida tortish qaydnomalarini ishchi inventarlash komissiyasining a'zolaridan biri va moddiy javobgar shaxs yuritadi. Ish kuni oxirida (yoki tarozida tortish tugagach) ana shu qaydnomalar ma'lumotlari solishtiriladi va chiqarilgan yakun inventarlash ro'yxatiga qayd etiladi. Tarozida tortish qaydnomalari ro'yxatga ilova qilinadi.

Inventarlanadigan boyliklar va ob'yektlarning nomlari va ularning miqdori ro'yxatlarda nomenklatura bo'yicha va hisobda qabul qilingan o'lchov birliklarida ko'rsatiladi.

Ro'yxatlarga ishchi inventarlash komissiyasining barcha a'zolari va moddiy javobgar shaxslar imzo chekadilar. Ro'yxat oxirida moddiy javobgar shaxslar komissiya boyliklarni ularning hozirligida tekshirganini, komissiya a'zolariga nisbatan hech qanday da'volar yo'qligi va ro'yxatda sanalgan boyliklar mas'uliyatli saqlashga qabul qilinganini tasdiqlaydigan tilxatga imzo chekadilar.

Boyliklarning haqiqatda mavjudligini tekshirish paytida moddiy javobgar shaxslar o'zgargan taqdirda boyliklarni qabul qilgan shaxs inventarlash ro'yxatlariga ularni olganligi, topshirgan shaxslar esa ularni topshirganligi xususida imzo chekadilar.

Xo'jalikka tegishli bo'lmagan, biroq unda joylashgan boyliklarga alohida ro'yxatlar tuziladi.

Inventarlash paytida inventarlash bo'yicha birlamchi hisob hujjatlarining tasdiqlangan namunaviy shakllari qo'llanilishi kerak.

Ish hayvonlari va mahsuldor mollar, parranda va asalari oilalari, ko'p yillik o'simliklar, ko'chatzorlar inventarlanganda qishloq xo'jalik korxonalarini uchun tasdiqlangan ro'yxat shakllari qo'llaniladi.

Inventarlash ro'yxatlari mexanik vositalarda yoki qo'lda to'ldirilishi mumkin.

Qo'lda tuziladigan inventarlash ro'yxatlari aniq-ravshan qilib to'ldiriladi. Hech qanday o'chirish va tuzatib yozishlarga yo'l qo'yilmaydi.

Inventarlash ro'yxatining har bir sahifasida so'z bilan tovar-moddiy boyliklar tartib raqamlari soni va ushbu sahifada yozilgan barcha boyliklar miqdorining umumiy yakuni, bu boyliklar qanday o'lchov birliklarida ko'rsatilganidan qat'iy nazar, ko'rsatiladi.

Ro'yxatlarning barcha nusxalarida xatolarni tuzatish noto'g'ri yozuvlar ustiga chizish va chizilganlari ustiga to'g'ri yozuvlarni qo'yish yo'li bilan amalga oshirilishi kerak. Tuzatishlar ta'kidlanishi va inventarlash komissiyasining barcha a'zolari va moddiy javobgar shaxslar tomonidan imzolanishi kerak.

Inventarlash ro'yxatlarida to'ldirilmagan satrlarni qoldirishga yo'l qo'yilmaydi. Ro'yxatlarning oxirgi varaqlarida to'ldirilmagan satrlar ustiga chizib qo'yiladi.

Moddiy javobgar shaxslar inventarlashdan so'ng inventarlash ro'yxatlarida xatolarni aniqlagan taqdirda ular darhol (ombor, omborxonasi, shu'ba va hokazolar ochilguniga qadar) buni ishchi inventarlash komissiyasiga ma'lum qilishlari shart. Moddiy javobgar shaxslarning kamomad yoki ortiqcha chiqish tovar-moddiy boyliklar nomidagi xato, o'tkazib yuborish, yanglishish va hokazolar tufayli yuz bergani xususidagi tushuntirishlari ombor, omborxonasi, shu'ba ochilguniga qadar qabul qilinadi. Ishchi inventarlash komissiyasi ko'rsatilgan faktlarni tekshirishni amalga oshiradi va ular tasdiqlangan taqdirda aniqlangan xatolarni belgilangan tartibda tuzatadi.

Xo'jalik yurituvchi subyektlar rahbarlari tovar-moddiy boyliklarning to'g'ri hamda o'z

vaqtida o'tkazilishi va ularning kutilmaganda o'tkazilishini ta'minlash uchun javobgardir. Ular boyliklarning haqiqatda mavjudligi va butligini qisqa muddatlarda to'liq va aniq tekshirishni ta'minlaydigan sharoitlarni yaratib berishlari shart.

Bosh hisobchi tegishli bo'linmalar va xizmatlar rahbarlari bilan birgalikda inventarlash o'tkazishning belgilangan qoidalariga rioya etilishini sinchiklab nazorat qilishga majbur.

Tovar-moddiy boyliklarni inventarlash bilan bir vaqtda xo'jalik yurituvchi subyektning buxgalteriyasi tegishli barcha hisobvaraqlar bo'yicha yozuvlarni korrespondentsiyalanuvchi hisobvaraqlar bilan qiyoslagan holda tekshirishi kerak. Masalan, tovar-moddiy boyliklar bo'yicha – barcha kelib tushgan boyliklar kirim qilingan-qilinmagani, chiqib ketganlari esa hisobdan o'chirilgani va unda aks ettirilgani va hokazolar aniqlanishi zarur.

Inventarlash tugaganidan so'ng inventarlash to'g'ri o'tkazilganini nazorat tariqasida tekshirishlar o'tkazilishi mumkin. Ularni inventarlash komissiyalari a'zolari va moddiy javobgar shaxslar ishtirokida albatta inventarlash o'tkazilgan ombor, omborxonalar, shu'ba va hokazolar ochilishiga qadar o'tkazish kerak. Inventarlashlar to'g'ri o'tkazilganini nazorat tariqasida tekshirish natijalari dalolatnoma bilan rasmiylashtiriladi (BHMS 19-son 3-ilova) va inventarlash to'g'ri o'tkazilganligini nazorat tariqasida tekshirishlarni hisobga olish daftarida ro'yxatga olinadi (BHMS 19-son 4-ilova).

Tovar-moddiy boyliklarni inventarlash, qoidaga ko'ra, mazkur xonada boyliklarning joylashish tartibida bajarilishi kerak. Inventarlash vaqtida bir turdagi tovar-moddiy boyliklardan boshqasiga tartibsiz o'tishga yo'l qo'yib bo'lmaydi.

Tovar-moddiy boyliklar turli alohida xonalarda bitta moddiy javobgar shaxsda saqlanganda inventarlash saqlash joylari bo'yicha ketma-ketlikda o'tkaziladi. Boyliklar tekshirilganidan keyin xona eshigi plombalanadi va komissiya ishlash uchun keyingi xonaga o'tadi.

Tovar-moddiy boyliklar inventarlash ro'yxatiga har bir nom bo'yicha kiritiladi, bunda nomenklatura raqami, turi, guruhi, artikuli, navi va miqdori ko'rsatiladi.

Ishchi inventarlash komissiyasi raisi yoki uning topshirig'iga ko'ra komissiya a'zolari ombor (omborxonalar) mudiri va boshqa moddiy javobgar shaxslar hozirlikda tovar-moddiy boyliklarning haqiqatda mavjudligini ularni albatta sanash, tarozida tortish yoki qayta o'lchash yo'li bilan tekshiradilar. Ro'yxatlarga boyliklar qoldig'i haqidagi ma'lumotlarni moddiy javobgar shaxslar og'zidan yoki haqiqatda mavjudligini tekshirmasdan turib hisob ma'lumotlari bo'yicha qayd etish qat'iy ta'qiqlanadi.

Inventarlash vaqtida kelib tushadigan tovar-moddiy boyliklar moddiy javobgar shaxslar tomonidan inventarlash komissiyasi a'zolari hozirlikda qabul qilinadi va inventarlashdan so'ng reyestr yoki tovar hisoboti bo'yicha kirim qilinadi. Ushbu tovar-moddiy boyliklar "Inventarlash paytida kelib tushgan tovar-moddiy boyliklar" nomi bilan alohida ro'yxatga kiritiladi. Ro'yxatda ular qachon, kimdan kelib tushgani, kirim hujjatining sanasi va raqami, nomi, miqdori, narxi va summasi ko'rsatiladi. Ayni vaqtda kirim hujjatida inventarlash komissiyasi raisining imzosi bilan ana shu boyliklar qayd etilgan ro'yxat sanasiga havola qilgan holda "inventarlashdan so'ng" belgisi qo'yiladi.

Inventarlash uzoq vaqt o'tkazilgan taqdirda favqulodda hollarda va faqat xo'jalik yurituvchi subyekt rahbari va bosh hisobchiining yozma ruxsati bilan inventarlash jarayonida tovar-moddiy boyliklar moddiy javobgar shaxslarga inventarlash komissiyasi a'zolari hozirlikda berilishi mumkin.

Ushbu boyliklar "Inventarlash paytida berilgan tovar-moddiy boyliklar" deb nomlangan alohida inventar ro'yxatiga kiritiladi. Bu yozuv inventarlash paytida kelib tushgan – tovar-moddiy boyliklarga oid hujjatlarga o'xshab rasmiylashtirilishi kerak. Chiqim hujjatlarida inventarlash komissiyasi raisining imzosi bilan belgi qo'yiladi.

Boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlarga tegishli bo'lgan va mas'uliyatli saqlanishda bo'lgan tovar-moddiy boyliklar o'zining tovar-moddiy boyliklari bilan bir vaqtda inventarlanadi. Ana shu boyliklarga alohida inventarlash ro'yxati tuziladi, unda ushbu

boyliklarni mas'uliyatli saqlashga qabul qilingani tasdiqlanadigan tegishli hujjatlarga havola beriladi.

Yo'lda bo'lgan, yuklab jo'natilgan, xaridorlar tomonidan haqi muddatida to'lanmagan, boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlar omborlarida bo'lgan tovar-moddiy boyliklarni inventarlash tegishli hisobvaraqlarda ko'rsatilgan summalarning asosligini sinchiklab tekshirishni o'z ichiga oladi.

Ushbu tovar-moddiy boyliklarni (yo'ldagi, yuklab jo'natilgan va hokazo tovarlar) hisobga olish hisobvaraqlarida tegishlicha rasmiylashtirilgan hujjatlar bilan tasdiqlangan summalgina qolishi mumkin: yo'lda bo'lganlari bo'yicha – mol yetkazib beruvchilarning to'lov talabnomalari yoki ularning o'rnini bosadigan hujjatlar bilan; yuklab jo'natilganlari bo'yicha – xaridorlarga taqdim etgan hisobvaraqa-fakturalar nusxalari va to'lov talabnomalari nusxalari bilan; to'lov muddati o'tgan hujjatlar bo'yicha esa – bank muassasasining kartotekalarida to'lov talabnomalari mavjudligini albatta tasdiqlashi bilan; boshqa tashkilotlarning omborlarida joylashganlari bo'yicha – inventarlash sanasiga yaqin bo'lgan sanaga qayta rasmiylashtirilgan saqlangan tilxatlar bilan; bitta shahardagi mol yetkazib beruvchilarning omborlarida bo'lganlari bo'yicha – inventarlashni o'tkazish sanasida qayta rasmiylashtirilgan saqlangan tilxatlar bilan.

Ana shu hisobvaraqlar (talabnomalar) boshqa korrespondentsiyalanuvchi hisobvaraqlar bilan oldindan solishtirilishi kerak.

Masalan, 4010 "Xaridorlar va buyurtmachilardan olinadigan hisobvaraqlar" hisobvarag'i bo'yicha ushbu hisobvaraqa to'lanishi negadir boshqa hisobvaraqlarda (4890 "Boshqa debitorlar qarzlari") aks ettirilgan summalar bor-yo'qligini aniqlash kerak bo'ladi.

Xaridorlar yoki buyurtmachilarning ularga yuklab jo'natilgan tovarlar, bajarilgan ishlar yoki ko'rsatilgan xizmatlar uchun haq to'lashida uzoq vaqt kechikish yuz berganda ana shu kechikishning sabablari aniqlanadi, ular inventarlash komissiyasining bayonnomasida qayd etiladi.

Kelib tushgan tovar-moddiy boyliklar kirim qilinmaganligi faktlari aniqlanganda ularni olgan shaxslarning tushuntirishlari talab qilinishi, suiste'mollik holatida esa materiallar tergov organlariga oshirilishi kerak.

Yo'lda bo'lgan, yuklab jo'natilgan, xaridorlar tomonidan muddatida to'lanmagan va boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlarning omborlarida bo'lgan tovar-moddiy boyliklarga alohida-alohida inventarlash ro'yxatlari (dalolatnomalar) tuziladi.

Yo'lda bo'lgan tovar-moddiy boyliklarga doir ro'yxatlarda har bir jo'natma bo'yicha quyidagi ma'lumotlar keltiriladi: nomi (hujjat bo'yicha), miqdori va qiymati (hisob ma'lumotlariga binoan), yuklab jo'natish sanasi, shuningdek, ushbu boyliklar tegishli hisobvaraqlarda hisobga olinishiga asos bo'lgan hujjatlarning ro'yxati va raqamlari. Bunda belgilangan muddatda kelib tushmagan hamda hisobda yo'ldagi materiallar va tovarlar sifatida qayd etilgan yuklar bo'yicha ularni qidirib topish uchun qanday choralar ko'rilganligini tekshirish zarur.

Yuklab jo'natilgan va xaridorlar haqini muddatida to'lamagan tovar-moddiy boyliklarga doir ro'yxatlarda har bir alohida jo'natma bo'yicha xaridorning nomi, tovar-moddiy boyliklarning nomi, yuklab jo'natish sanasi, hisobvaraqa-faktura yozilgan sana, hisobvaraqa-fakturaning raqami va hisobvaraqa-fakturaga doir summa keltiriladi.

Xo'jalik yurituvchi boshqa subyektlarning omborlarida saqlanayotgan tovar-moddiy boyliklar ro'yxatlarga ushbu boyliklarni mas'uliyatli saqlashga topshirilganligini tasdiqlaydigan hujjatlar asosida kiritiladi. Ushbu boyliklarga doir ro'yxatlarda ularning nomi, miqdori, navi, haqiqatdagi qiymati (hisob hujjatlari bo'yicha), yukni saqlashga qabul qilish sanasi, saqlash joyi, hujjatlarning raqamlari va sanasi ko'rsatiladi.

Ana shu boyliklar mas'uliyatli saqlanishida bo'lgan xo'jalik yurituvchi subyektlardan inventarlash ro'yxatlarining nusxalari olinganda komissiya boyliklarning haqiqatdagi mavjudligini (inventarlash ro'yxatlari nusxalarining ma'lumotlari asosida) hujjatlarga binoan

belgilangan miqdor bilan taqqoslaydi.

Boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlarda qayta ishlashda bo'lgan tovar-moddiy boyliklarga doir ro'yxatlarda qayta ishlovchi korxonaning nomi, boyliklar nomi, miqdori, hisob ma'lumotlari bo'yicha haqiqatdagi qiymati, boyliklarni qayta ishlashga berish sanasi, hujjatlarning raqamlari va sanasi ko'rsatiladi.

Foydalanishda bo'lgan inventar va jihozlar ular joylashgan yer va mas'uliyatli saqlanishida bo'lgan shaxslar bo'yicha inventarlanadi.

Inventarlash har bir buyumni ko'zdan kechirish yo'li bilan o'tkaziladi. Inventarlash ro'yxatlariga inventar va jihozlar buxgalteriya hisobida qabul qilingan nomenklaturaga muvofiq nomlari bo'yicha kiritiladi.

Shaxsan foydalanish uchun xodimlarga berilgan inventar va jihozlar inventarlanganda guruhiy inventarlash ro'yxatlarini tuzishga yo'l qo'yiladi, ularda ana shu buyumlar uchun mas'ul bo'lgan, ularga shaxsiy varaqchalar ochilgan shaxslar ko'rsatilib, ro'yxatlarda tilxatga imzo chektiriladi.

Ro'yxatlarda buyumlarning dastlabki qiymati ko'rsatiladi.

Agar ushbu buyumlarning eskirishi ularning haqiqatdagi holati bo'yicha hisobga olinsa, izohda ishchi inventarlash komissiyasi tomonidan belgilanadigan har bir buyum yoki eskirishi bir xil hajmdagi guruhning eskirish foizi ko'rsatiladi. Ushbu holda eskirishi turli darajada bo'lgan bir nomdagi buyumlar ro'yxatga alohida satrlar bilan yoziladi.

Yuvish va tuzatishga yuborilgan maxsus kiyim (korjoma) va sochiq-dasturxonlar inventarlash ro'yxatiga maishiy xizmat ko'rsatish korxonalarining qaydnoma-yukxatlari yoki kvitantsiyalari asosida yozilishi kerak.

Yaroqsiz holga kelgan va hisobdan o'chirilmagan inventar va jihozlarga ishchi inventarlash komissiyasi tomonidan belgilangan shaklda dalolatnomalar tuzilib, foydalanish vaqti, yaroqsiz bo'lish sabablari, ushbu buyumlardan xo'jalik maqsadlarida foydalanish imkoniyatlari ko'rsatiladi.

Idish ro'yxatlarga turlari, maqsadli vazifasi va sifat holatiga (yangi, ishlatilgan, tuzatishni taqozo etadigan va h.k.) binoan kiritiladi.

Tekshirish oldidan bo'sh idish turlari bo'yicha tanlanishi kerak, ya'ni:

- yog'och idishlar (yashiklar, bochkalar);
- karton idishlar;
- metall idishlar (flyagalar, barabanlar);
- to'qimachilik idishlari (qoplar).

Yaroqsiz holga kelgan idishlarga ishchi inventarlash komissiyasi tomonidan dalolatnoma tuzilib, sabablari va idish uchun mas'ul shaxslar ko'rsatiladi.

Katta yoshli mahsuldor va ish hayvonlari inventarlash ro'yxatlarida qayd etiladi, ularda: hayvonning raqami (birka, tamg'asi), hayvonning laqabi, tug'ilgan yili, nasli, semizligi, hayvonning tirik vazni (og'irligi) (*vazni ko'rsatilmaydigan otlar, tuyalar, xachirlar, bug'ulardan tashqari*) va dastlabki qiymati ko'rsatiladi.

Hayvonning nasli uni bonitirovkalash ma'lumotlari asosida ko'rsatiladi.

Qoramol, ish hayvoni, cho'chqalar (urg'ochi cho'chqa va erkak cho'chqalar), qo'y va boshqa hayvonlarning alohida qimmatli nusxalari (nasldor zotdor) ro'yxatlarga yakka tartibda kiritiladi. Guruh tartibida hisobga olinadigan asosiy podaning boshqa hayvonlari ro'yxatlarga yosh va jins guruhlarini bo'yicha kiritilib, har bir guruh bo'yicha tuyoqlar soni va tirik vazni (og'irligi) ko'rsatiladi.

Yosh qoramollar, yosh nasldor otlar va ish hayvonlari inventarlash ro'yxatlariga yakka tartibda kiritilib, inventar raqamlari, laqablari, jinsi, nasli va hokazolar ko'rsatiladi.

So'qimga boqiladigan hayvonlar, yosh cho'chqalar, qo'y va echkilar, parranda hamda guruh tartibida hisobga olinadigan boshqa xil hayvonlar ro'yxatlarga hisob registrlarida qabul qilingan nomenklaturaga ko'ra kiritilib, har bir guruh bo'yicha tuyoqlar soni va tirik vazni (og'irlik) ko'rsatiladi.

Ro'yxatlar hayvon turlari bo'yicha tsexlar, fermalar, bo'limlar, brigadalar bo'yicha, hisob guruhlari va moddiy javobgar shaxslarga ajratib tuziladi.

Solishtirish qaydnomalari inventarlash paytida hisob ma'lumotlarida tafovutlar aniqlangan boyliklar bo'yicha tuziladi.

Solishtirish qaydnomalarida inventarlash natijalari, ya'ni buxgalteriya hisobi ma'lumotlari bo'yicha ko'rsatkichlar va inventarlash ro'yxatlari (dalolatnomalari) ma'lumotlari o'rtasidagi tafovutlar aks ettiriladi.

Ortiqcha va kam chiqqan tovar-moddiy boyliklarning qiymati solishtirish qaydnomalarida ularning buxgalteriya hisobidagi bahosiga muvofiq keltiriladi.

Inventarlash natijalarini rasmiylashtirish uchun yagona registrlar qo'llanishi mumkin, ularda inventarlash ro'yxatlari (dalolatnomalari) va solishtirish qaydnomalarining ko'rsatkichlari birlashtiriladi.

Korxonaga tegishli bo'lmagan, lekin buxgalteriya hisobida qayd etilgan (mas'uliyatli saqlanishda bo'lgan, ijaraga olingan, qayta ishlash uchun olingan) boyliklarga alohida solishtirish qaydnomalari tuziladi.

Solishtirish qaydnomalari hisoblash va boshqa texnika vositalaridan foydalanib, shuningdek, qo'lda tuzilishi mumkin.

Inventarlash va boshqa tekshirishlar paytida aniqlangan boyliklarning haqiqatda mavjudligi buxgalteriya hisobi ma'lumotlaridan farqlari quyidagicha tartibga solinadi:

- ortiqcha chiqqan moddiy boyliklar kirim qilinishi va tegishli xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy natijalariga qayd etilishi, keyinchalik ortiqcha chiqish sabablari va aybdor shaxslar aniqlanishi kerak;

- belgilangan me'yorlar doirasida boyliklarning yo'qolishi xo'jalik yurituvchi subyektlar rahbarlarining farmoyishiga ko'ra ishlab chiqarish va muomala chiqimlariga kamaytirishga hisobdan o'chiriladi. Yo'qolish me'yorlari haqiqatda kamomad aniqlangan taqdirdagina qo'llanishi mumkin.

Bunda belgilangan me'yorlar doirasida boyliklarning yo'qolishi boyliklar kamomadi qayta navlarga ajratishdagi ortiqcha mol bilan hisobga olgach belgilanishiga e'tibor beriladi. Agar belgilangan tartibda o'tkazilgan qayta navlarga ajratish bo'yicha hisobga olingandan keyin ham boyliklar kamomadi mavjud bo'lsa, tabiiy yo'qolish me'yorlari kamomad aniqlangan boyliklar nomi bo'yichagina qo'llanishi mumkin.

Tasdiqlangan me'yorlar bo'lmagan taqdirda yo'qolish me'yorlardan ortiqcha kamomad sifatida qaraladi;

- yo'qolish me'yorlaridan ortiqcha boyliklar kamomadi, shuningdek, boyliklar buzilishidan ko'rilgan talafotlar aybdor shaxslarga yuklanadi.

Suiiste'molliklar oqibati bo'lgan kamomad va talafotlar aniqlanganda tegishli materiallar kamomad va talafotlar aniqlangandan so'ng 5 kun davomida tergov organlariga berilishi kerak, aniqlangan kamomad va talafotlar summasiga esa da'vo taqdim etiladi;

- boyliklarning yo'qolish va boyliklar buzilishi tufayli talafotlar me'yorlaridan ortiqcha kamomadi, kamomad va buzilishlarning aniq aybdorlari aniqlanmagan hollarda, "Mahsulot (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi to'g'risidagi nizom"ga muvofiq xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan ishlab chiqarish va muomala chiqimlariga hisobdan chiqarilishi kamaytirishga qayd etilishi mumkin.

Bunda boyliklarning yo'qolish va boyliklar buzilishi tufayli talafotlar me'yorlaridan ortiqcha kamomadini hisobdan o'chirishni rasmiylashtirish uchun taqdim etiladigan hujjatlarda ana shunday kamomad va talafotlarning oldini olish bo'yicha qabul qilingan choralar ko'rsatilishi kerak.

Boyliklar buzilishi fakti to'g'risidagi xulosalar texnik nazorat bo'limi yoki sifat bo'yicha tegishli inspeksiyalardan olinishi kerak.

Tabiiy yo'qolish me'yorlaridan ortiqcha boyliklar kamomadi va buzilishini hisobdan o'chirishni rasmiylashtirish uchun taqdim etiladigan hujjatlarda tergov yoki sud organlarining

aybdor shaxslar yo'qligini tasdiqlaydigan yoki aybdor shaxslardan zarar undirilishi rad etilgan qarorlari yoki texnik nazorat bo'limi yoki tegishli ixtisoslashtirilgan tashkilotlardan (sifat bo'yicha inspeksiyalar va hokazolardan) olingan boyliklar buzilishi fakti to'g'risida xulosa bo'lishi kerak.

Qayta navlarga ajratish natijasida ortiqcha chiqish va kamomadlarning o'zaro hisobga olinishiga birgina tekshirilayotgan davr uchun, birgina tekshirilayotgan shaxsda, birgina nomdagi tovar-moddiy boyliklarga nisbatan va ishonchli shaxs ruxsatiga ko'ra aynan bir xil miqdorlarda istisno tarzida yo'l qo'yilishi mumkin.

Yo'l qo'yilgan qayta navlarga ajratish to'g'risida moddiy javobgar shaxslar ishonchli shaxsga batafsil tushuntirish taqdim etadilar.

Moddiy javobgar shaxslar aybi bo'lmagan holda qayta navlarga ajratishda hosil bo'lgan qiymatdagi kamomad farqiga inventarlash bayonnomalarida bunday farq aybdor shaxslarga kiritilmasligi xususida mufassal tushuntirish berilishi kerak.

Inventarlash natijalari inventarlash tugagan oydagi hisob va hisobotda, yillik inventarlashda esa yillik moliyaviy hisobotda aks ettirilishi kerak.

Hisobot yilida o'tkazilgan inventarlashlar natijalari ma'lumotlari inventarlashda aniqlangan natijalar qaydnomasida (BHMS 19-son 5-ilova) umumlashtiriladi.

Inventarlash vaqtida aniqlangan boyliklar haqiqatda mavjudligi bilan buxgalteriya hisobi ma'lumotlari o'rtasidagi tafovutlarni tartibga solish to'g'risidagi takliflar ko'rib chiqish uchun xo'jalik yurituvchi subyekt rahbariga taqdim etiladi.

Rahbar xulosasi bo'yicha inventarlash natijalariga buxgalteriya bo'limida quyidagi hisobvaraqlar bog'lamasi o'tkazadilar:

1) Agar inventarizatsiya natijasida materiallarning yo'qolishlar va buzilishidan kamomadlar aniqlansa, kamomad summasiga:

D 5910 "Kamomadlar va qiymatliklarning buzilishidan yo'qotishlar"

K 1000 "Materiallarni hisobga oluvchi hisobvaraqlar".

2) Agar aybdor shaxs ma'lum bo'lsa, ulardan undirilishi lozim bo'lgan summalarga:

D 4730 "Moddiy zararni qoplash bo'yicha xodimlarning qarzi"

K 5910 "Kamomadlar va qiymatliklarning buzilishidan yo'qotishlar".

3) Tovar-moddiy qiymatliklarning kamomadi uchun aybdor shaxslardan undiriladigan summalar:

a) ish haqi hisobidan

D 6710 "Mehnat haqi bo'yicha xodimlar bilan hisoblashishlar"

K 4730 "Moddiy zararni qoplash bo'yicha xodimlarning qarzi".

b) naqd pul hisobidan

D 5010 "Milliy valyutadagi pul mablag'lari"

K 4730 "Moddiy zararni qoplash bo'yicha xodimlarning qarzi".

c) aynan o'sha materiallar hisobidan

D 1000 "Materiallarni hisobga oluvchi hisobvaraqlar"

K 4730 "Moddiy zararni qoplash bo'yicha xodimlarning qarzi".

4) Agar aybdor shaxs ma'lum bo'lmasa yoki sud qarori bilan undan kamomad summasini undirish mumkin bo'lmasa, kamomadlar zararga olib borildi:

D 9430 "Boshqa operatsion xarajatlar"

K 5910 "Kamomadlar va qiymatliklarning buzilishidan yo'qotishlar".

5) Qayta navlarga ajratish natijasida ortiqcha chiqish va kamomadlarning o'zaro hisobga olinishiga birgina tekshirilayotgan davr uchun, birgina tekshirilayotgan shaxsda, birgina nomdagi tovar-moddiy boyliklarga nisbatan va ishonchli shaxs ruxsatiga ko'ra aynan bir xil miqdorlarda istisno tarzida yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan holatda buxgalteriya yozuvi:

D 1000 "Materiallarni hisobga oluvchi hisobvaraqlar"

K 1000 "Materiallarni hisobga oluvchi hisobvaraqlar".

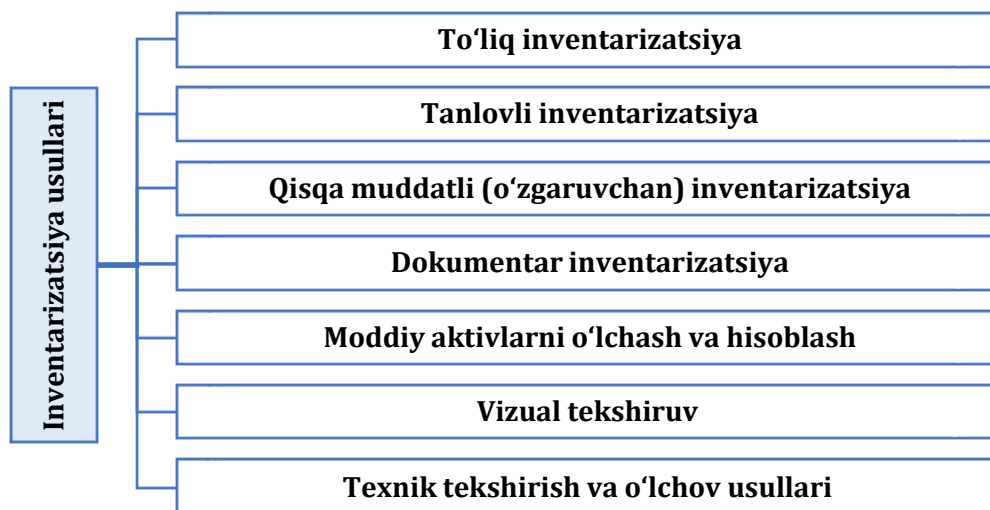
6) Agar inventarizatsiya natijasida materiallarning ortiqchaligi aniqlansa, bu summasiga:

D 1000 “Materiallarni hisobga oluvchi hisobvaraqlar”

K 9390 “Boshqa operatsion daromadlar”.

Inventarizatsiya qishloq xo‘jaligi korxonalarini uchun ayniqsa muhim ahamiyatga ega, chunki bunday korxonalarda mablag‘lar va resurslar ko‘pincha mavsumiy xarakterga ega bo‘lib, ularning o‘zgaruvchanligi inventarizatsiyani muntazam ravishda o‘tkazishni talab qiladi. Mavsumiy resurslar (masalan, urug‘, o‘g‘it, texnika va boshqalar) va mahsulotlarning yig‘imterimi kabi jarayonlar, shuningdek, har xil iqlim sharoitlariga moslashish zarurati qishloq xo‘jaligi faoliyatida inventarizatsiyaning alohida o‘rin tutishini ko‘rsatadi.

Inventarizatsiya jarayonida turli usullar qo‘llanilib, ular korxonada faoliyatining turiga, mulk hajmiga va tashkilotning boshqa xususiyatlariga bog‘liq (1-rasm).

1-rasm. Inventarizatsiya usullari

Manba: muallif ishlanmasi.

Quyida mazkur inventarizatsiyaning asosiy usullarini har biriga alohida to‘xtalib o‘tamiz.

To‘liq inventarizatsiya. Bu usulda korxonadagi barcha aktivlar va majburiyatlar to‘liq tekshiriladi. Ushbu usul eng keng qamrovli bo‘lib, ko‘p vaqt va resurslarni talab qiladi, biroq uning natijalari korxonaning moliyaviy holatini to‘liq aks ettiradi. To‘liq inventarizatsiya odatda korxonada yillik moliyaviy hisobot tuzish jarayonida yoki moliyaviy tekshirishlar oldidan amalga oshiriladi.

Tanlovli inventarizatsiya. Bu usulda faqatgina tanlangan obyektlar yoki resurslar inventarizatsiya qilinadi. Masalan, korxonada faqatgina asosiy vositalar yoki zaxiralar tanlovli tekshirilishi mumkin. Tanlovli inventarizatsiya o‘tkazish jarayoni tezkor bo‘lishi bilan birga, tanlangan obyektlar bo‘yicha aniq ma‘lumot olish imkonini beradi.

Qisqa muddatli (o‘zgaruvchan) inventarizatsiya. Bunda inventarizatsiya ma‘lum vaqt oralig‘ida, odatda tez-tez o‘tkaziladi. Bu usul orqali o‘zgarishlarga ko‘p duch keluvchi resurslar, masalan, xomashyo va tayyor mahsulotlar tez-tez nazorat qilib turiladi. Qisqa muddatli inventarizatsiya xomashyo va mahsulotlarning zudlik bilan hisobga olinishi zarur bo‘lgan qishloq xo‘jaligi korxonalarida keng qo‘llaniladi.

Hujjatli inventarizatsiya. Bu usulda mol-mulk va aktivlarning fizik mavjudligi tekshirilmaydi, balki korxonada hisob-kitob hujjatlari orqali resurslar va aktivlar nazorat qilinadi. Dokumentar inventarizatsiya orqali aktivlar va majburiyatlar hujjatlarda qanday aks etgani tahlil qilinadi. Mazkur usul qog‘oz va elektron hujjatlarni chuqur o‘rganish orqali amalga oshiriladi.

Moddiy aktivlarni o‘lchash va hisoblash. Ushbu usul moddiy aktivlar, masalan, qishloq xo‘jaligi texnikasi, binolar, texnologik uskunalari va boshqa asosiy vositalarni inventarizatsiya qilishda keng qo‘llaniladi. Aktivlar o‘lchash va hisoblash yo‘li bilan real holatda tekshiriladi va hisob-kitoblarda keltirilgan ma‘lumotlar bilan taqqoslanadi.

Vizual tekshiruv. Bu usul qishloq xo'jaligi mahsulotlari va resurslarini bevosita ko'rib chiqish orqali amalga oshiriladi. Mahsulotlar yoki resurslarning holati, hajmi, sifati va mavjudligi ko'z bilan tekshiriladi va zarur bo'lsa, ushbu ma'lumotlar hujjatlar bilan taqqoslanadi.

Texnik tekshirish va o'lchov usullari. Qishloq xo'jaligi texnikasi yoki boshqa murakkab asbob-uskunalarni inventarizatsiya qilishda texnik usullar qo'llaniladi. Bu usul texnik vositalarning ishlash qobiliyati va holatini aniqlash uchun qo'llaniladi. O'lchovlar va texnik ko'rsatkichlar yordamida uskunalarning ishlash imkoniyatlari baholanadi.

Inventarizatsiya jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun korxonada maxsus inventarizatsiya komissiyasi tashkil etiladi. Ushbu komissiya a'zolari inventarizatsiya rejasini ishlab chiqadilar, obyektlarni tanlab, ularning fizik mavjudligini tekshiradilar va moliyaviy hujjatlarni taqqoslaydilar. Har bir obyekt bo'yicha inventarizatsiya dalolatnomasi tuziladi va uning natijalari korxonada rahbariyatiga taqdim etiladi.

Inventarizatsiya natijalari asosida mol-mulk va mablag'lar bo'yicha xatoliklar, nomuvofiqliklar va boshqa muammolar aniqlanadi. Ushbu natijalarga ko'ra korxonada rahbariyati tegishli choralar ko'rishi va moliyaviy hisobotlarga aniqlik kiritishi mumkin.

Xulosa va takliflar.

Qishloq xo'jaligi korxonalarida inventarizatsiyani o'tkazishda turli qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Birinchi navbatda, korxonalar resurslarining katta hajmi va geografik joylashuvi sababli inventarizatsiya jarayoni uzoq vaqt talab qilishi mumkin. Ikkinchidan, qishloq xo'jaligi faoliyatining mavsumiyligi va resurslarning harakatlanishi jarayonida zaxiralarning aniqligi kamayadi, bu esa mol-mulklarni hisobga olishni qiyinlashtiradi. Bu qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun maxsus texnologik vositalardan foydalanish zarur.

Qishloq xo'jaligi korxonalarida inventarizatsiya o'tkazishni takomillashtirish bo'yicha quyidagilar taklif etiladi:

- qishloq xo'jaligi korxonalarida inventarizatsiya jarayonining samaradorligini oshirish uchun zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanishni joriy etish lozim;

- korxonalarda inventarizatsiyani to'g'ri va samarali o'tkazish uchun xodimlarga maxsus o'quv dasturlari joriy etilishi kerak. Ushbu dasturlar inventarizatsiya qoidalari, texnologiyalari va usullarini o'rgatish bilan birga, xodimlar malakasini oshirish va inventarizatsiya natijalarining ishonchligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, qishloq xo'jaligi korxonalarida inventarizatsiya o'tkazish korxonaning mol-mulklarini aniq hisobga olish, ularning haqiqiy mavjudligini aniqlash va moliyaviy hisobotlarning ishonchligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Inventarizatsiya orqali korxonada resurslari to'liq nazorat qilinadi, ortiqcha yoki yo'qotilgan mablag'lar aniqlanadi, bu esa moliyaviy barqarorlikni saqlash va samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Qishloq xo'jaligi korxonalarida faoliyatining mavsumiyligi va resurslarning katta hajmi inventarizatsiya jarayonining o'z vaqtida va to'g'ri tashkil etilishini talab qiladi. Shuningdek, inventarizatsiyaning to'g'ri o'tkazilishi korxonaning ichki nazorat tizimini mustahkamlaydi va moliyaviy boshqaruvni takomillashtiradi.

Adabiyotlar/Jumepamyra/Reference:

Baboyevich M.A., Ismailovna M.S. (2024) Qishloq xo'jaligi korxonalarining ishlab chiqarish salohiyatini tahlil qilish //Miasto Przyszłości. –T. 49. – C. 597-611.

BHMS (2024) O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining milliy standarti (19-sonli BHMS) "Inventarizatsiyani tashkil etish va o'tkazish", <https://lex.uz/uz/docs/-7058433>

Eshmurodov U.T. (2023) Accounting and audit improvement of ready sale products in agrocluster //The Journal of Economics, Finance and Innovation. – 2023. – C. 649-657.

Muxametov A. B. (2024) Moliyaviy hisob // –T.: Moliya. – T. 272.

Muxametov A. et al. (2024) Qayta ijaraga olish uchun asosiy vositalarni sotish hisobi //Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil. T. 2. – №. 2. – С. 182-191.

Xasanov B. A. et al. (2021) Buxgalteriya hisobi. Darslik //T.:“Iqtisodiyot dunyosi. – T. 992.

Абдувоҳидов А. у др. (2022) Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ўсиш сифатини аниқлаш ва унинг кўрсаткичлари таҳлили //Iqtisodiyot va ta’lim. – T. 23. – №. 4. – С. 16-31.

Менглиқулов Б. Совершенствование организационно-методических аспектов учета и аудита сельскохозяйственных животных //Экономика и инновационные технологии. – 2018. – №. 4. – С. 162-172.

Муҳамметов А. у др. (2021) Ишлаб чиқариш харажатларини туркумлаш ва уларнинг ҳисоби //Iqtisodiyot va ta’lim. №. 5. – С. 351-358.

Рахмонов Н. Совершенствование учета и аудита товарно-материальных запасов //Каталог авторефератов. – 2010. – Т. 1. – №. 1. – С. 1-22.

Уразов К. Б., Вахидов С. В. Бошқа тармоқларда бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари //Т.: Адиб. – 2011.

Эралиев А. К. Чорвачилик корхоналарида бухгалтерия ҳисоби ва аудитининг методологиясини такомиллаштириш // Экономика и социум. 2022. №6-2 (97).